

Олександр Баранов,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
керівник Центру теоретико-правових
проблем інформаційної сфери НАДІ
інформатики і права Національної
академії правових наук України

УДК 340.11

Віртуальність і правове регулювання

Термін «віртуальна реальність» (віртуальний простір) досить широко використовується для опису певних процесів, пов'язаних з використанням мережі Інтернет та інтернет-технологій, і тому постійно привертає увагу дослідників з різних галузей науки. Різні автори пов'язують появу терміну «віртуальна реальність» з дослідженнями в різних науках: філософії, механіки, фізиці, соціології, психології, мистецтвознавстві, а також з діяльністю, пов'язаною з використанням комп'ютерної техніки [1, 2, 3].

Сучасні публікації вчених юристів рясніють висловами типу: «правового регулювання діяльності засобів масової інформації в мережі Інтернет» (А. А. Чеботарьова [4]), «правовідносин, що виникають у мережі Інтернет» (А. Н. Гулемін [5]), «угоди, що укладаються в мережі Інтернет» (Л. В. Горшкова [6]), «юридична відповідальність в Інтернеті» (І. М. Росолов [7]), «масові комунікації в мережі Інтернет» (Ю. П. Бурило [8]), «... правовідносин, що виникають у віртуальному середовищі Інтернету...» (С. С. Єсімов [9]), «міжнародно-правового регулювання діяльності

в Інтернеті» (К. С. Шахбазян [10]), «надання послуг в Інтернеті» (Н. В. Аляб'єва [11]), «право віртуального простору» (А. Абдуджалілов [12]) тощо. З іншого боку, рідше, але використовуються інші вислови: «правового регулювання пов'язаних з Інтернет суспільних відносин» або «суспільних відносин, що виникають і (або) розвиваються при використанні Інтернет» (С. В. Малахов [13]), «діяльності, що здійснюється з використанням мережі Інтернет» (А. А. Тедєєв [14]), «отримання інформації за допомогою Інтернет» (В. А. Копилов [15]).

Узагальнюючи, можна сказати, що одні автори, досліджуючи проблеми правового регулювання суспільних відносин, розглядають останні як реалізовані «в інтернеті» (Інтернеті), а інші - як такі, що реалізуються за допомогою інтернету (мережі Інтернет). Зазначену відмінність не може бути віднесено суто до стилістичної. Насправді вона є смисловою, що має глибоке світоглядне і методологічне значення для формування правової позиції з регулювання суспільних відносин, пов'язаних з використанням інтернет-технологій. Саме

ця різниця, яка, можливо, не завжди усвідомлюється дослідниками є однією з основних причин появи різних правових концепцій регулювання суспільних відносин, пов'язаних з використанням мережі Інтернет та інтернет-технологій.

Подальшим логічним кроком дослідників, які дотримуються думки про те, що діяльність людини відбувається в інтернеті або в мережі Інтернет, є визнання того, що існує певний віртуальний простір або кіберпростір, в якому саме і реалізуються суспільні відносини. Дійсно, деякі науковці стали стверджувати те, що поряд з об'єктивною реальністю існує ще й інша реальність, яка отримала назву віртуальної.

Наявність таких різних підходів призводить не тільки до чисельних дискусій, але і до формування різних теоретичних положень, які не завжди узгоджуються з положеннями класичної теорії права, що негативно впливає на стан та розвиток нормативно правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з використанням мережі Інтернет та інтернет-технологій. Тому дослідження щодо взаємозв'язку феномена віртуальності та правового регулювання суспільних відносин є актуальним. Особливої гостроти ця актуальність дістає в умовах розвитку технологій Інтернету речей.

Метою статті є дослідження природи віртуальності як феномена суспільного життя та встановлення його взаємозв'язку з нормативно-правовим регулюванням суспільних відносин.

Вчені, що займаються проблематикою інформаційного права, порізно уявляють таке явище сучасності як інтернет. Так В. А. Копилов декларував, що Інтернет, по суті справи, являє собою нове середовище існування людства, нове середовище діяльності особистості, суспільства, держави [15]. На наш погляд, визначаючи Інтернет як середовище існування, швидше за все, В. А. Копилов дозволив до певної міри метафорич-

ність цього висловлювання, адже згодом він надав визначення поняття Інтернет вільне від такого уявлення. Малахов С. В. дає складене визначення дефініції стверджуючи, що поняття Інтернет «визначається як: а) інформаційна комп'ютерна система, що складається із сукупності окремих інформаційних комп'ютерних мереж, об'єднаних на основі єдиного мережевого протоколу; б) інформаційний простір; в) середовище існування суб'єктів суспільства; г) сукупність інформаційних суспільних відносин у віртуальному середовищі» [13].

У Керівництві для розробки політики в сфері ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) дано визначення інтернету як середовища, в якому споживачі ведуть все більш широке коло своїх повсякденних видів діяльності: від простих операцій до подання податкових декларацій [16].

Найбільш дискусійними для юридичної аудиторії виглядають твердження про те, що інтернет – це середовище проживання або середовище діяльності людей. Подібного роду твердження вперше з'явилися в популярних статтях, в яких описувалися чудодійні можливості інтернету і захопленість деяких індивідуумів цими можливостями [17]. Потім цей вислів перекочував в праці соціологів, психологів, економістів тощо [18-20]. Але, якщо в названих галузях науки використання висловів на кшталт «середовище інтернету», «інтернет-середовище», «діяльність в інтернеті», «бізнес в інтернеті» тощо виправдовується бажанням підкреслити певну специфіку досліджуваного явища, то в юриспруденції це призводить до дуже небажаних негативних наслідків.

Ілюстрацією крайнього прояву такого підходу є позиція Д. В. Грибанова, який запропонував виділити кібернетичний (віртуальний) простір в якості самостійного об'єкта правового регулювання [21]. Аналогічна точка зору була висловлена А. Абду-

джаліловим при визначенні права віртуального простору як правових норм, що регулюють суспільні відносини з приводу майнових та особистих немайнових благ, які виникають, еволюціонують та припиняються виключно всередині віртуального простору Інтернет [12].

У спробі подолати гносеологічний розрив, пов'язаний з різними варіантами усвідомлення інтернету як феномену в проблематиці правового регулювання, але дотримуючись ідеї існування кіберпростору (аналог віртуального простору), Д. Мент запропонував для суспільних відносин, пов'язаних з Інтернет, ввести універсальну юрисдикцію в кіберпросторі за аналогією з відомими міжнародними юрисдикціями щодо Антарктиди, відкритого моря і космічного простору [22].

Заради справедливості, необхідно відзначити, що подібна точка зору про виділення кіберпростору (віртуального простору) в якоесь автономне середовище правового регулювання має численних послідовників. На наш погляд це відбувається внаслідок наявності непереборних методологічних труднощів щодо обґрунтування відповідності ідеї правового регулювання у віртуальному просторі з пануючими сьогодні в науці ідеями і принципами побудови і розвитку правової системи. Так, продовжуючи тему міжнародної юрисдикції, А. Зиммерманн в своїх міркуваннях доходить до висновку щодо проблема правового регулювання діяльності, пов'язаної з «кіберпростором» (віртуальним простором), зводиться до необхідності міжурядового управління Інтернетом [23]. Отже, від теми «віртуального простору» він закономірно приходиться до доцільності міжнародного регулювання лише мережі Інтернету.

Таким чином, пропозиція виділення кіберпростору в окрему універсальну міжнародну юрисдикцію жодним чином не знімає проблемних питань про подальшу взаємодію цієї юрисдикції з національними систе-

мами права, які будуються на інших наукових засадах, що є додатковим аргументом в розумінні штучності та неперспективності такого підходу.

Чжан К., обґрунтовуючи помилковість позиції Д. Мента і підкреслюючи значні практичні труднощі для регулюючих органів, що при цьому виникають, займає двоїсту позицію стверджуючи, що діяльність в Інтернеті ніколи повністю не обмежується кіберпростором і завжди здійснюється як в кіберпросторі, так і в реальному просторі [24]. Власне думка К. Чжана яскраво демонструє наявність протиріччя між розумінням сутності правового регулювання як регулювання суспільних відносин за допомогою норм права, що здійснюються в реальному світі, і бажанням слідувати науково необґрунтованій, але модній ідеї про існування якогось віртуального простору (кіберпростору), в якому начебто відбуваються певні суспільні відносини.

Усвідомлюючи зазначене протиріччя, Е. Ноама застерігає, що при всій привабливості поняття "віртуальність", не слід забувати, що фізична реальність жива і здорова, а тому через те, що Інтернет переміщається із заповідника розумників в офіси, торговельні та громадські центри марно очікувати, що його використання і користувачі будуть виходити за рамки звичайного правового регулювання [25].

Системні результати філософського аналізу концепцій віртуальної реальності були представлені Е. В. Грязною. Відносно концепцій, в яких віртуальна реальність розглядається як вид реальності цей автор робить вельми важливий філософський висновок: в тих випадках, коли віртуальна реальність розглядається як вид реальності або як вид буття, найчастіше її онтологічний аналіз будується на поліонтичній парадигмі, що позбавляє її онтологічного статусу і віртуальна реальність виступає в якості породженої, вторинної, проміжної реальності (буття), що і призводить до її отождолення з суб'єктив-

ною або ідеальною реальністю [26]. Таким чином, у філософському сенсі немає підстав вважати реальність і віртуальну реальність еквівалентними поняттями, а значить немає підстав вважати, що якісь суспільні відносини можуть самостійно та автономно реалізовуватись у віртуальній реальності.

Девід Дойч вважає, що віртуальна реальність – це не просто технологія моделювання поведінки фізичних середовищ за допомогою комп'ютерів. Можливість існування поняття віртуальної реальності – важлива риса структури реальності. Це основа не тільки обчислень, але і людської уяви, зовнішніх відчуттів, науки і математики, мистецтва чи людської вигадки. Або, іншими словами, він вважає, що термін «віртуальна реальність» може відноситись до будь-якої ситуації, коли штучно створюється відчуття перебування людини в певному середовищі [27].

Особливу популярність термін «віртуальна реальність» отримав завдяки створенню комп'ютерних ігор, що імітують деякі життєві або придумані ситуації. Граючий в такі комп'ютерні ігри відчуває себе одним з персонажів, «існуючих» у віртуальному (нереальному) світі, іноді повністю отожднюючи себе з ним, при цьому взаємодія з іншими персонажами гри відбувалася як з комп'ютерними образами. Тому у випадку з інтернетом термін «віртуальна реальність» став використовуватись для опису ситуацій з мережевими комп'ютерними іграми і для опису ситуацій, пов'язаних з on-line комунікаціями.

Формою on-line комунікацій, наприклад, виступають так звані чати, форуми, засоби соціальних комунікацій, функціонування яких підтримується за допомогою певних інтернет-технологій. При цьому співрозмовники, не перебуваючи поруч, спілкуються шляхом обміну текстовими, аудіо або відео повідомленнями, що і отримало назву «віртуального

спілкування». Слід визнати, що використання в цьому випадку прикметника «віртуальний» не зовсім відображає специфіку такого спілкування. Адже спілкування в чатах, форумах, шляхом обміну повідомленнями по суті і за змістом є тотожним спілкуванню за допомогою традиційних листів. Єдина, але дуже суттєва, відмінність полягає у формі та технології подання цих текстових повідомлень, що зумовлює комфорт і оперативність комунікацій, створюючи видимість «живої» бесіди.

Ось таке «проживання» в віртуальному (придуманому, симульованому) світі (комп'ютерні ігри або on-line комунікації) і отримало назву «віртуальне життя». Як похідні стали з'являтися висловлювання: «віртуальні друзі», «віртуальна реальність»?!, «віртуальне співтовариство», «віртуальний світ» тощо. Але якщо прибрати мережу Інтернет, а on-line комунікації (дистанційний обмін повідомленнями) забезпечити іншими засобами - поштою або телеграфом, то сутність суспільних відносин, в цьому випадку, між людьми не зміниться. Кожним з людей буде формуватися той же придуманий або вірніше додуманий світ, буде формуватися така ж віртуальна «реальність», віртуальне співтовариство, віртуальний світ, віртуальне життя тощо, як і у випадку використання мережі Інтернет. Правда, при цьому не буде забезпечено високої динаміки інформаційних відносин та інформаційного обміну, але ж зміст відносин між людьми не зміниться. Таким чином, віртуальність - це явище, яке мало місце до виникнення Інтернету, хоча вибухоподібний зріст масштабу використання цього терміну був спровокований саме появою мережі Інтернет.

Чудово ілюструють сприйняття багатьма дослідниками феномена інтернету, в тому числі і використання терміну «віртуальний», висловлювання К. Чжана: «Інтернет перетворився в чудовий новий світ, який повністю побудований людством. Він

став набагато більше, ніж інструмент для спілкування, велика бібліотека, наповнена інформацією, торгова площадка для торгівлі або відкритий простір для соціалізації. Інтернет - це всі ці речі і багато чого іншого» [23].

Але в цих словах є одна дуже серйозна методологічна помилка. Варто було б говорити так: «Інтернет надав змогу перетворити соціум в чудовий новий світ. Він став інструментом для спілкування, дозволив створити великі бібліотеки, наповнені інформацією, торгові майданчики для торгівлі, унікальні можливості для соціалізації. Інтернет - надає можливості для створення всіх цих речей і багато чого іншого».

Деякі вчені навіть присвячують монографічні дослідження, «щоб поліпшити сприйняття характеристик і підстав щодо вироблення права віртуального простору і запропонувати метод, придатний для того, щоб аналізувати будь-яку пропозицію щодо регламентації Інтернету і його впливу» [7]. І тут же І. М. Россолов робить вельми симпатичне визнання: «теоретичні концепції формування права мають, на жаль, слабке співвідношення з «пейзажем» права віртуального простору, яке вимальовується сьогодні», але власне варіант якого він пропонує і розвиває в своїй монографії. Практично до такого ж висновку приходять і Дж. Гріммельман, зауваживши, що проблематично точно визначити певний кордон між реальним і віртуальним, тому стає сумнівною обґрунтованість ідеї поширення законів, що діють в реальному житті на віртуальний простір [28].

Яскравою ілюстрацією суперечливості бажання створити якусь «нову» правову теорію віртуальності та результатів перевірки висновків запропонованих теоретичних конструкцій можуть служити висловлювання А. Абдуджалова: «... віртуальний простір - це квазіпростір, тобто примарне, вдаване цілісне технологічне середовище, створене за допомогою технічних засобів, яке дозволяє су-

б'єктам вступати всередині нього (Авт. – яким чином?) в реальні відносини. ... Тому предмет права віртуального простору – це суспільні відносини з приводу майнових та особистих немайнових благ, що виникають всередині цього простору та пов'язані з ним. Саме тому держава принципово утримується від безпосереднього і владного регулювання відносин, що виникають у віртуальному просторі» [29]. Словесна еквілібрстика не може приховати мимовільний висновок автора про те, що «держава принципово утримується від безпосереднього і владного регулювання відносин, що виникають у віртуальному просторі». Або, іншими словами висновок про те, що права (правового регулювання) віртуального простору не існує.

Аксіомою теорії права є те, що предметом правового регулювання, а значить і теоретичних правових досліджень, є суспільні відносини [30], тобто відносини між людьми, між суб'єктами права. Н. І. Матузов вважає, що власне саме людське суспільство це є сукупність відносин, продукт взаємодії людей. При цьому всі види і форми відносин, що виникають і функціонують в суспільстві між індивідами та їх об'єднаннями, є (на відміну від взаємозв'язків у природі) суспільними [31].

На наш погляд, результатом суспільних відносин є забезпечення (реалізація, захист, відновлення) прав та інтересів індивідумів або їх об'єднань, а також задоволення їх потреб. І перше, і друге пов'язані з суб'єктами цих відносин, до яких відносяться індивіди, малі та великі їх групи, територіальні спільноти людей, етноси, організації, соціальні інститути, власне самі великі суспільства як цілісності [32].

При цьому суспільні відносини породжуються діяльністю реальних людей і, отже, можуть бути реалізовані тільки в об'єктивному, реальному світі. Отже, не можуть в деякому гіпотетичному віртуальному середовищі (наприклад, «інтернет середо-

вищі», «кібернетичному просторі» тощо) реалізовуватися якісь «суспільні відносини». Точно так же, не мають ніякого раціонального сенсу висловлювання на кшталт «діяльність в інтернеті» або «бізнес в інтернеті», як не мають раціонального сенсу висловлювання на кшталт «діяльність в телефонній мережі» або «бізнес в телефонній мережі», яка також призначена для передачі інформації, як і мережа Інтернет. Однозначно можна погодитися з С. В. Петровським, який стверджує, що "навіть чи можна визнати телефонну мережу предметом правового регулювання, що об'єднує суспільні відносини в телефонній мережі» [33].

Введення подібних абстрактних понять («віртуальний простір», «інтернет середовище», «кібернетичний простір»), які відображають умовне уявлення людини щодо певних процесів, що супроводжують його діяльність, може бути виправдане лише з точки зору методологічного «виділення» деякої сукупності явищ при проведенні досліджень в певних наукових сферах, за винятком юридичної, яка розглядає суспільні відносини, що мають місце виключно в реальному, об'єктивному світі.

Використання в правовій науці понять типу «віртуальний світ», «віртуальний простір або середовище», «середовище інтернету», «інтернет середовище», «діяльність в інтернеті», «бізнес в інтернеті», «відповідальність в інтернеті» при дослідженні правових проблем регулювання суспільних відносин, пов'язаних з використанням мережі Інтернет, є методично необґрунтованим. Названі та їм подібні поняття базуються на припущеннях про існування якоїсь

певної іншої «реальності» (наприклад, віртуальної, інтернет-простору, кіберпростору тощо), відмінною від об'єктивної, і в якій нібито стає можливою реалізація суспільних відносин, що призводить до виникнення шкідливих ілюзій відносно обґрунтованості виділення якогось особливого «інтернет права», «віртуального права», «електронного права» тощо.

Поява теоретичних припущень щодо необхідності формування окремої, особливої галузі права для суспільних відносин, пов'язаних з якимись віртуальними просторами або з щось подібним та в яких начебто відбувається діяльність суб'єктів права, призводить до виникнення певних реальних колізій в системі праві, що в свою чергу є причиною створення наступних псевдоправових теорій, які нібито дозволяють вирішити ці штучно породжені колізії.

На наш погляд цілком достатнім і необхідним для правової теорії є розуміння мережі Інтернет та інтернет-технологій як засобу передачі (поширення) або оброблення інформації за допомогою яких реалізується певна безліч суспільних відносин, що відбуваються в реальному світі. Використання мережі Інтернет та інтернет-технологій може обумовити появу особливостей в реалізації звичайних суспільних відносин. Саме ці особливості, а не надумана віртуальність, можуть стати причиною необхідності певного вдосконалення традиційного правового регулювання або, навіть, причиною появи нових правових норм в межах традиційної системи правового регулювання.

Список використаних джерел

1. *Виртуальная реальность, виртуальное, виртуальность.* Новейший философский словарь. 3-е изд., испр. - Мн.: Книжный Дом, 2003. — 1280 с. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/intro.php

2. *Емелин В. А.* Симулякры: виртуальная реальность и инновации / В. А. Емелин // Государство, религия, Церковь в России и за рубежом. – 2009. – № 2. – С. 133-142. – Режим доступа: https://istina.msu.ru/media/publications/articles/796/1cc/720487/Virtualnaya_realnost_i_simulyakryi.pdf
3. *Мелков Ю.* Виртуальная реальность: История, теория, практика. <http://itc.ua/articles/virtualnaya-realnost-istoriya-teoriya-praktika/>
4. *Чеботарева А. А.* Совершенствование форм и методов борьбы с распространением в сети Интернет средствами массовой информации диффамационных материалов: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / А. А.Чеботарева. – Москва, 2008. – 185 с. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/281135.html>
5. *Гулемин А. Н.* Интеграция информационного законодательства в условиях глобализации: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / А. Н. Гулемин. - Екатеринбург, 2008. – 229 с. – Режим доступа: <http://www.ifap.ru/library/book340.pdf>
6. *Горшкова Л. В.* Правовые проблемы регулирования частноправовых отношений международного характера в сети Интернет: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Л. В. Горшкова. – Москва, 2005. – 184 с. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/199343.html>
7. *Рассолов И. М.* Интернет-право: Учебное пособие /И. М. Рассолов. – М.: ЮНИТИ–ДАНА, Закон и право, 2012. – 143 с.
8. *Бурило Ю. П.* Організаційно-правові питання державного управління в інформаційній сфері [Рукопись]: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ю. П. Бурило. – К., 2008. – 215 с. – Режим доступа: <http://adminpravo.com.ua/index.php/2010-04-13-14-05-13/145-2010-09-28-13-27-30.html>
9. *Єсімов С. С.* Адміністративно-правові аспекти захисту прав інтелектуальної власності в Україні / С. С. Єсімов // Адміністративне право і процес. – № 4(10). – 2014. – С. 123-131.
10. *Шахбазян К. С.* Міжнародно-правові основи регулювання відносин в мережі Інтернет [Текст]: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.11 / К. С. Шахбазян. – Київ, 2009. – 19 с. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/351874.html>
11. *Аляб'єва Н. В.* Договір про надання послуг у мережі Інтернет [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. В. Аляб'єва. – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. Справ, 2010. – 18 с. – Режим доступа: <http://mydisser.com/ua/catalog/view/6/44/7932.html>
12. *Абдуджалилов А.* Интернет как объект научно-правового исследования / А. Абдуджалилов // ЕврАзЮж. – 2011. – № 6 (37).
13. *Малахов С. В.* Гражданско-правовое регулирование отношений в глобальной компьютерной сети Интернет: дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / С. В. Малахов. - Москва, 2001. - 173 с. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/99390.html>
14. *Тедеев А. А.* Теоретические основы правового регулирования информационных отношений, формирующихся в процессе использования глобальных компьютерных сетей: автореф. дис. на соискание ученой степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.14 – «Административное право; финансовое право; информационное право». / А. А. Тедеев. – Москва, 2007. – 58 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1311722>
15. *Копылов В. А.* Информационное право / В. А. Копылов. – М. : Юристъ, 2002. – 512 с.
16. *Правовые аспекты в области информационно-коммуникационных технологий в Центральной Азии.* Руководство для разработки политики в области ИКТ. – М. : изд-во «Весь Мир», 2009. – 76 с. [С. 61]
17. *Клименко С.* Internet - среда обитания / С. Клименко, В. Уразметов. – Режим доступа: <http://citforum.ru/internet/klimenko/contents.shtml>
18. *Романов И. В.* Влияние интернет-среды на индивидуально-психологические качества пользователей научно-информационных сайтов: дис. ... канд. психол. наук :

19.00.05 / И. В. Романов. – Иваново, 2005. – 207 с. – Режим доступа: http://www.disszakaz.com/catalog/vliyanie_internet_sredi_na_individualno_psihologicheskie_kachestva_polzovateley_nauchno_informatsion.html

19. Серикова Н. К. Управление бизнес процессами торгового предприятия в Интернет среде: Дис. ... канд. эконом. наук : 08.00.05 / Н. К. Серикова. – Москва, 2003. – 191 с. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/84317.html>

20. Сушко А. И. Социально-коммуникативная среда Интернета в научно-образовательном процессе России: социологический анализ: дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / А. И. Сушко. – Москва, 2009. – 171 с. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/363605.html>

21. Грибанов Д. В. Правовое регулирование кибернетического пространства как совокупности информационных отношений : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства ; история правовых учений» / Д. В. Грибанов. – Екатеринбург, 2003. – 23 с.

22. Darrel C. Menthe, 'Jurisdiction in Cyberspace: A Theory of International Spaces' (1998) 4 Michigan Telecommunications and Technology Law Review P. 69-103. – Режим доступа: <http://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1163&context=mttlr>

23. Zimmermann A. International Law and Cyber Space, ESIL Reflections (Vol 3(1), 10 January 2014) 4, <http://www.esil-sedi.eu/node/481>

24. Zhang C. Regulation of the Internet - New Laws & New Paradigms" [2006] JLLawInfoSci 4; (2006) 17 Journal of Law, Information and Science 53. – Режим доступа: <http://www.austlii.edu.au/au/journals/JLLawInfoSci/2006/4.html>

25. Noam E. Regulation and Deregulation of the Internet. Columbia University. Paper for the Conference "Internet & Politics" Academy to the Third Millennium. Munich, February 1997. – Режим доступа: <http://www.citi.columbia.edu/elinoam/articles/munich97.htm>

26. Грязнова Е. В. Философский анализ концепций виртуальной реальности // Философские исследования. – 2013. – № 4. – С. 53-82. – Режим доступа: http://e-notabene.ru/fr/article_278.html

27. Дойч Д. Структура Реальности. Перевод с английского Н. А. Зубченко. Под общей редакцией академика РАН В. А. Садовниченко. – РХД – Москва-Ижевск, 2001. – Режим доступа: http://www.psichology.vuzlib.su/book_o144_page_10.html

28. Grimmelmann, J. (2006) Virtual Borders: The Interdependence of Real and Virtual Worlds, February 2006; NYLS Legal Studies Research Paper No. 08/09-9. Available at SSRN: – Режим доступа: <https://ssrn.com/abstract=868824>

29. Абдуджалилов А. Сущность и правовое положение виртуального пространства /А. Абдуджалилов // Евразийский юридический журнал. – 2012. - № 10. – Режим доступа: http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_jcontentplus&view=article&id=3561:2012-11-22-04-15-19&catid=202:2011-02-03-08-31-55&Itemid=196

30. Венгеров А. Б. Право и информация в условиях автоматизации управления (Теоретические вопросы) / А. Б. Венгеров. – М. : «Юрид. лит.», 1978. – 206 с.

31. Теория государства и права [Электронный ресурс] / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. М. : Юристъ, 2001. – 776 с. – Режим доступа: http://www.zipsites.ru/books/teoriya_gos_prava_lect/

32. Лавин Н. И. Отношения общественные. Новая философская энциклопедия [Электронный ресурс]: В 4 тт. Под редакцией В. С. Стёпина. - М.: Мысль. 2001. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/8838/%D0%9E%D0%A2%D0%9D%D0%9E%D0%A8%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%AF

33. Петровский С. В. Правовое регулирование оказания Интернет-услуг / С. В. Петровский // Российская юстиция. – 2001. – № 5. – С. 63-64.

Баранов О. А. Віртуальність і правове регулювання

У статті розкривається зміст феномену віртуальності та його зв'язок з правовим регулюванням суспільних відносин. Доводиться необґрунтованість використання в правовій науці понять типу «віртуальний світ», «віртуальний простір або середовище», «середовище інтернету», «інтернет середовище», «діяльність в інтернеті», «бізнес в інтернеті», «відповідальність в інтернеті» тощо при дослідженні правових проблем регулювання суспільних відносин, пов'язаних з використанням мережі Інтернет.

Ключові слова: віртуальність, віртуальна реальність, віртуальний (кібернетичний) простір, правове регулювання, Інтернет, інтернет технології.

Баранов А. А. Виртуальность и правовое регулирование

В статье раскрывается содержание феномена виртуальности и его связь с правовым регулированием общественных отношений. Доказывается необоснованность использования в правовой науке понятий типа «виртуальный мир», «виртуальное пространство или среда», «среда интернета», «интернет среда», «деятельность в интернете», «бизнес в интернете», «ответственность в интернете» и т.п. при исследовании правовых проблем регулирования общественных отношений, связанных с использованием сети Интернет.

Ключевые слова: виртуальность, виртуальная реальность, виртуальное (кибернетическое) пространство, правовое регулирование, Интернет, интернет технологии.

Baranov A. Virtuality and regulation

The article reveals the contents of the phenomenon of virtuality and its relation to the legal regulation of social relations. Proved unfounded use in legal science concepts like "virtual world", "virtual space or the environment", "Internet environment", "Internet environment", "activity on the Internet", "online business", "responsibility on the Internet" in the research of law regulation of public relations problems related to the use of the Internet.

Key words: virtual, virtual reality, virtual (cyber) space, legal regulation, Internet, Internet technology.